

Т. В. Новаченко,

кандидат педагогічних наук, докторант кафедри державної політики і управління державними процесами, Національна академія державного управління при Президенті України

ГЕНЕЗИС АВТОРИТЕТУ КЕРІВНИКІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ЗМІН

У статті аналізується модерна та постмодерна епохи, визначається модус ідентичності, що характерний для кожної з них. Відповідно до нових реалій суспільного розвитку визначаються зміни щодо феномена авторитету керівників органів державної влади.

At the article is analyzed modern and postmodern epoch, modus of identity is determined, that characteristic to each of them. In accordance with new realities of community development the changes are determined in relation to the phenomenon of authority of leaders of public authorities.

Ключові слова: авторитет, модерн, постмодерн, ідентичність, соціетальна ідентичність.
Key words: authority, modern, postmodern, identity, sotsyetalna identity.

ВСТУП

Кожна країна — це своєрідна і неповторна траєкторія становлення та розвитку, але ця траєкторія не може бути ізольована від світу: вона постійно перетинається з іншими, потребує осмислення та відповідних дій. Тож більшість макросоціальних процесів можна зрозуміти, тільки враховуючи глобальний аспект. Особливістю сучасного розвитку є той факт, що так звані розвинені капіталістичні країни перестали бути взірцем наслідування для решти світу. Маємо новий універсальний, глобальний простір, що посилює руйнацію природних та психологічних бар'єрів людини, генетичного коду, зв'язку із власною історією та минулим. Державне управління сучасної України знаходиться у стадії становлення, пошуку і апробації різних його моделей. Цей процес потребує вдосконалення з урахуванням змін державної політики, законодавства, політичної та економічної ситуації. Аналізуючи можливості вирішення нинішніх протиріч, що існують у державному управлінні, стикаєшся з тим, що не може бути його стереотипів, оскільки державне управління України — не інертна система і досвід тієї чи іншої країни з одними соціально-економічними умовами не може бути повністю застосований в нашій країні з абсолютно іншими умовами життєдіяльності. Трансформація політичних і духовно-етичних орієнтирів постмодерного суспільства — це складні процеси, які активізують внутрішні психічні ресурси людини і викликають істотні зміни у її системі уявлень і мотивів.

Так, на перший план виходять не сформовані уявлення про керівників владних структур та їх призначення, а аналізується вплив цих уявлень на мотивацію соціально-значущої поведінки людини. Окреслюються нові тенденції становлення авторитету управління.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інтерес щодо феномена авторитету існував у філософії та суспільних дисциплінах учених Стародавнього Сходу, Греції і Риму. Згодом ідеї авторитету одержали розвиток у працях Дж. Вико, Г. Гегеля, К. Гельвеція, Т. Гоббса, І. Канта, Л. Фейєрбаха, Ф. Енгельса та ін. У 60—70 роки ХХ ст. у

радянську епоху спостерігається активність щодо дослідження проблем авторитету. На теперішній час у різних дисциплінах вироблено чимало традицій його розуміння. Проте всі традиції осмислення авторитета базуються на концепті, за яким авторитет — це форма і результат соціальної взаємодії, що призводить до фрагментарності і нечіткості у визначенні цього феномена. У зв'язку з цим актуальним є дослідження феномена авторитету керівників органів державної влади у контексті сучасних суспільних трансформацій, зокрема, стосовно відмінностей модусів соціальної (епоха Модерну) і соціетальної ідентичностей (епоха Постмодерну).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Етимологія слова "авторитет" визначається від латинського "auctoritas" — влада, вплив, воля, що утворене від auctor — "творець, винахідник, захисник, радник". Існують дві гіпотези стосовно подальшого походження auctor, перша — від дієслова "augeo" — збільшую, наділяю, сприяю, завдаю; друга — від грецького — "сам", "само". Водночас авторитет як влада, "володіти, правити, керувати" та авторитет як воля походить від давньоіндійського "varah" — бажання, вибір, авторитет як вплив, російською — влияние, тобто перенесення чогось, лиття у інше [1, с. 26]. Отже, авторитет розуміється як особисте, вольове "влиття" у щось і окреслюється у двох аспектах, а саме: активному — як вольовий процес впливу, творення (спрямування енергії), і пасивному — як особистісне суще.

У ХХ столітті, з підвищенням значущості політичної влади її ролі у державному управлінні, зокрема під час кризових станів суспільства, збільшується увага в питаннях дослідження авторитету. На теперішній час у різних дисциплінах вироблено чимало традицій його розуміння, але безліч варіацій на тему авторитету призвело до фрагментарності розуміння його смислу. Так, у політичній науці авторитет розглядають як близьке до влади явище, де люди підкоряються йому як владі добровільно або під страхом лише законного легітимного примусу і розглядають його з позицій лідерства особистості (Г.Я. Дідух, Дж. Джонс, Х.

Джерард, Дж. Картрайт, О.В. Єгорова-Гатман, О.К. Обилянська, О. Лабковська, А. Лисюк, Б. Новожилов та ін.). Філософське тлумачення авторитету обмежується здебільшого його визначенням як значення, що його можуть мати люди, речі, не потребуючи постійного підтвердження цього значення.

У соціології авторитет визначається як тип влади, коли люди з готовністю підкоряються керівнику, оскільки вважають його легітимним. У науковій літературі є чимало висловлювань щодо проблеми існування зв'язку між ієрархією управління, якістю забезпечення його процесів і станом суспільства. Одним із перших соціологів, що захищали це твердження, був М. Вебер. Він впевнено довів взаємний ізоморфізм стану групи керівників і суспільства в цілому. Отже, задля того, щоб спробувати розібратися з тенденціями, що характеризують епоху постмодерну, зокрема кола питань, що обертаються навколо змін соціопсихологічних процесів, і у цьому контексті визначити особливості становлення і розвитку авторитету керівників органів державної влади, варто коротко звернутися до початків епохи модерну. Зауважимо, що модернізм і постмодернізм — два абсолютно різні культурно-історичні типи, але такі, що взаємодіють один з одним.

Етимологія поняття "модерний" походить із латинського слова "modus", що перекладається як "міра" і надає можливість звернутися до слів *modish* англ. — модний та *à la mode* фр. — модний, фешенебельний. Загальновідомо, що межі цього культурно-історичного типу — умовність, тому народження епохи модерну було винесено науковцями за межі ХХ ст., як-от: в середину ХІХ ст., на початок Нового часу або взагалі в культуру Відродження. Так, Ентоні Д. Кінг зазначає, що "перший відомий випадок використання слова "модерне" припадає на 1585 р., а слова "модерніст" — у 1588 р.; "модерність" у сенсі якості або стану, який робить "модерним", з'являється у 1627 р.; терміни "модернізм", "модернізатор" вже були вжиті в першій половині ХХІІІ ст. На слово "модернізація", яке позначає перетворення на "модерне" і приведення у відповідність із модерними ідеями, довелося чекати до 1770 р., хоча у середині ХХІІІ ст. згадувалися аристократи, які "модернізували" свої старі садиби" [2, с. 159]. Першою вагомою соціополітичною декларацією модерності вважається "Маніфест Комуністичної партії, оскільки у творі неодноразово з'являються терміни "модерна промисловість", "модерне буржуазне суспільство", "модерна державна влада", "модерні продуктивні сили", "модерні виробничі відносини". В українському виданні дефініція "модерний" перекладено як "сучасний" [3, с. 22—30].

Відомій європоцентричній концепції модерності, протиставляється концепція "амбівалентної часовості" Брауги. Особливо гострої критиці вчений піддає "європоцентричну" обмеженість просторової віхи модерності у М. Фуко, яка стає безпосередньо очевидною, якщо брати за оглядову позицію не Париж одразу після революції, а Сан-Домінго з його "чорними яacobінцями". Цим вказується на різку розбіжність між так званим модерним станом людства — опертим на ідеї Просвітництва та суперечливими, і для зручності забутими, історіями колоніалізму та работоргівлі" [4, с. 176].

Цікава концептуалізація "модерності" Марка Елвіна, який означає її як "комплекс більш-менш ефективно реалізованих владних інтересів". Цей комплекс уміщує три елементи, як-от: "владу над іншими людьми — хай то будуть держави, групи або індивіди, відповідно до системи, про яку йдеться; практичну владу над природою, в сенсі змоги здійснювати економічне виробництво; інтелектуальну владу над природою у формі здатності прогнозувати" [5, с. 210]. Суперечливий характер модерності підкреслюють й інші дослідники [6].

Таким чином, уявлення про "модерне" було твердо закріплене за "Заходом", а тоді перенесене на інші частини світу через нерівноправні стосунки колоніалізму та глобального капіталізму. Після настання модерності, структурування людей стало значно більше нерівним. Економічний прогрес зачепив лише обмежене коло багатих країн, і відстань між багатими та бідними країнами дедалі збільшується. Технічний прогрес породив екологічну небезпеку та загрозу ядерної війни, і кожна з них або обидві разом вони здатні покласти край цивілізації і, можливо, всьому живому на Землі. Задоволення бажань не призвело до добробуту і щастя. Усвідомлення того, що всі ми стали гвинтиками бюрократичної машини, об'єктами маніпуляції урядовців, засобів масової інформації, також не надає наснаги. Отже, очевидна

постійна присутність конфлікту в модерності, тобто це крах багатьох гасел миру, порядку і прогресу.

Сучасний цивілізаційний злам науковці позначають поняттям "постмодернізм" як гіперреакцію на крайнощі модернізму, зауважуючи, що він не є новою історичною епохою, а є часом інтенсивного прояву суспільних та природних проблем нової якості. Поняття "постмодерн" уперше було вжито у 1917 році німецьким філософом Рудольфом Панвіцем [7].

Як відомо, у 1946 році А. Тойнбі визначив постмодернізм як якісно новий етап розвитку західноєвропейської культури. На думку вченого, цей період розпочався наприкінці ХІХ ст. і ознаменувався "переходом від політики, що ґрунтується на мисленні в категоріях національних держав, до політики, що враховує глобальний характер міжнародних відносин" [8, с. 352]. У 1960-і роки, висловлена А. Тойнбі думка матеріалізувалась у суспільно-політичній реальності і виникли нові явища, які раніше передбачити було просто неможливо.

Починаючи з 1979 р., після виходу роботи Ж.Ф. Ліотара "Стан постмодернізму", постмодернізм затверджується в статусі філософської теорії, що фіксує специфіку сучасної епохи в цілому, розвиваючись як нова стадія модернізму. Зокрема, вчений одним із перших позначив проблему кореляції культури постмодернізму і постнекласичної науки. Він висунув гіпотезу про зміну статусу пізнання в контексті постмодерністської культури і постіндустріального суспільства. Ліотар вважає, що в другій половині ХХ ст. через низку обставин, а саме: завдяки широкому розповсюдженню інформаційних технологій, виник новий тип культури — постмодерн [9, с. 10].

Латинське *modo* перекладається як *недавно*, тобто постмодерн можна перекласти як те, що наступило услід за недавнім. Отже, на відміну від епохи модерну, що трималася на ідеях прогресу, послідовного розвитку свободи, емансипації особистості, великої мети і великого героя, універсальності знань, індустріально-технічного розвитку, звільнення людства від тягара буденної праці, постмодерн — це нова тенденція в культурному самоусвідомленні розвинених західних суспільств.

У епоху постмодерну виконується характерна для ХХ ст. смислова структура множинності. У всіх сферах свого прояву, осмислюючи досвід попереднього розвитку людства, повертаючись до витоків і підстав, постмодернізм готовий побачити через минуле і сьогодення те, що повинне сформуватися в майбутньому. Зауважимо, що люди мають спадкову (вроджену) зацікавленість у впорядкованому, системно структурованому суспільстві, що вільне від загадок і несподіванок. Вони зацікавлені в тому, щоб самим бути цілісними, чіткіше означеними, щоб їхні власні можливості, насамперед, обиралися для них, перетворюючись із причин замішання і страждань на зрозумілі орієнтації у суспільстві.

У контексті наведеного актуальним є термін "ідентичність" як здатність індивіда зберігати постійність, тожність і спадкоємність. Доречно пригадати висловлювання Е. Фромма, який говорить, що в природі людини закладено прагнення шукати коріння в цьому світі і що найбільше задоволення тут можуть принести коріння, засноване на відчутті братерства з іншими людьми. Поняття "ідентичність" як ознака особистості вперше виникло в 17 ст. Однак своє тлумачення це поняття отримало постфактум від Генрі Мейна та наступних поколінь суспільствознавців. Дослідники Оксфордського енциклопедичного довідника відшукали перше в історії словника застосування терміна "ідентичність" стосовно людського індивіда [10, с. 208].

Відомо, що Е. Еріксон ідентичність визначає як продукт взаємодії між особистістю та суспільством. При цьому вчений наголошує, що суспільство впливає на індивідів тим, що надає їм ресурси, якими є: релігія, економіка і політика за допомогою яких вони можуть розв'язувати проблеми свого внутрішнього розвитку. Модуси ідентичності супроводжують будь-яку суспільно-історичну епоху, проте домінуючий визначає характер епохи суспільства. Так, у модерному суспільстві домінує модус соціальної ідентичності, де людина настільки отожднює себе з групою, що бачить, усвідомлює себе здебільшого через поняття "Ми" всі свої дії та вчинки, вважає діями та вчинками цілої групи, в той час як у постмодерному суспільстві — системоутворювальним стає модус соціальної ідентичності, де поняття "Ми" перестає існувати, виникає поняття "Я". Термін "соціетальний" походить від латинського слова *societas* — спільний. Вперше був використаний у роботах першого соціолога Йельсько-

го університету професор В.Г. Самнера. Лише декілька років по тому редактор робить вченого, його учень і колега американський соціолог німецького походження А. Келлер надає дещо модифіковане трактування терміна "соцієтальний". Цей термін використовується для описування організаційних аспектів життя суспільства; останнім часом — при інтерпретації соціальних відносин і процесів, притаманних не штучно утвореним, а історично сформованим спільнотам — нації, етносу, класу, соціальної групі, суспільству в цілому. Синонімом до терміна "соцієтальний" є поняття "загальносистемний".

Соцієтальна ідентичність — новий різновид ідентичності, притаманний для індивіда постмодерного суспільства і характеризує під кутом зору його ототожнення із самим собою в контексті безперервності власної зміни. Цей різновид ідентичності постає як інтегральний образ усієї сукупності ролей, доступних індивіду в його особистісному досвіді. Соцієтальна ідентичність приходить на заміну соціальної, що притаманна модерному суспільству з домінуючому в ньому матеріалістичною картиною світу. Вирішальну роль у формуванні нової соцієтальної ідентичності відіграють нематеріальні культурні цінності. Більш продуктивним є підхід, який діалектично враховує взаємовпливи буття на свідомість та свідомості на буття оскільки для нової соціальної реальності, культурний сенс цінностей перетворюється на соціальні норми як основу суспільної свідомості. Соцієтальна ідентичність характеризується неподільністю і спадковістю соціального (соціально-матеріального) та психологічного (соціально-ідеального, символічного), що спричинює соціальну поведінку людей.

Соцієтальна ідентичність — багатовимірний психосоціально-реальний феномен, що визнається багатьма вченими як надійний засіб гармонізації внутрішнього життя соціуму, за поручкою його самоприйняття й подальшого розвитку. Оскільки більш стабільно і відносно незмінно, ніж психіка соціального суб'єкта — особистості, суспільства, цивілізації не існує, ані політика, ані економіка, ані технологія чи будь-який технологічний бік цивілізації, її культури не можуть змагатися з рівнем фундаментальності і відносною сталості, що нею характеризується психіка і психологія соціального суб'єкта. Іншими словами, успіх нинішніх суспільних реформ лежить у площині відносин, що складаються між матеріальним та ідеальним, зовнішнім і внутрішнім, психічним і соціальним у людській природі, а конфлікти, що супроводжують суспільні перетворення та реалізацію державно-політичних рішень, зосереджені переважно у психокulturі політико-управлінської еліти та українського загалу [11].

Відомо, що сучасна Україна є країною, "перехідної цивілізації", і в глобалізованому світі вона перебуває в пошуках своєї власної ідентичності, прагнучи до відродження своїх національних цінностей, звичаїв та традицій. Тому поряд із проблемою гармонізації усіх сфер суспільного устрою, зокрема заміна бюрократичного способу управління на гуманістичний, легітимація влади й державної політики переводить у практичну площину проблему довіри до керівників органів державної влади, необхідність чіткого визначення та підвищення значущості їхнього авторитету. Найбільш ефективний спосіб реалізувати прагнення до "пошуку коріння" у постмодерному суспільстві, призводить прагнення відчуття соцієтальної ідентичності — це, покладаючись на свої таланти і продуктивні здібності відстоювати суспільні інтереси, за допомогою виконання певних суспільно значущих ролей, тобто актуалізується поняття "Я" управління.

Отже, згідно з реаліями сучасного українського суспільства йому необхідні етично надійні та психічно стійкі керівники, що здатні до постійного цілісного самовдосконалення, які активні і відповідальні у суспільних справах. Етичний керівник усвідомлює необхідність жити за моральними заповідями, що вивірені людським досвідом. Саме на цьому базується принцип правової захищеності управлінської діяльності, оскільки управлінські рішення повинні відповідати не тільки чинним правовим актам, але і нормам моралі. Тому однією з основних вимог до особи керівника органів державного управління повинна стати вимога його етичній стійкості. При цьому справи громадян мають бути для керівників органів влади так само близькі й важливі, як їхні особисті справи, тобто благо спільноти є особистою справою кожного керівника, що сприятиме укріпленню його авторитету. Логічним є звернення до показників динаміки становлення соцієтальної ідентичності в українському суспільстві з 2002 по 2010 рр., де спостерігається

підвищення модусу соцієтальної ідентичності від 21, 32 до 25, 37. При цьому цей же модус у керівників районних і міських адміністрацій відповідає показникові 37, 5. Це надає можливість стверджувати про внутрішню трансформацію управлінців і оптимізує думку про те, що потенційна сила авторитету керівників органів державної влади сприятиме об'єднанню гуманістично спрямованих громадян українського суспільства. Влада, що заснована на інтересах, психологічній стійкості, переконанні і авторитеті, має перерости в ідентифікацію підлеглого з керівником, тоді керівник сприймається як особистий представник і захисник. Окреслюються дві ключові форми авторитету керівництва, а саме: зовнішній і внутрішній. Перша форма авторитету характеризується впровадженням реформ без ключових ризиків. В той час як внутрішній авторитет — це проведення соціально-економічних реформ, справедливий перерозподіл "суспільного пирога" та впровадження прогресивного оподаткуванням.

Соціологічний аналіз Е. Фромма щодо двох способів існування сучасної людини у межах принципів "володіння" та "буття" ілюструє ці дві альтернативні форми авторитету. Зовнішній авторитет (за принципом "мати") побудований на бажанні обов'язково щось отримати для себе. Використовуються становище, знайомства, зв'язки, зовнішність, маніпуляції, тиск. Авторитет за принципом буття (внутрішній авторитет) не потребує щоразу доводити свою силу наказами, погрозами і підкупамі. Не слова і вчинки, а сам образ такого керівника випромінює авторитетність, а підлегли, потребуючи авторитету, реагують на нього з величезною готовністю.

ВИСНОВКИ

Сучасне українське суспільство набуває і в той же час реалізує соцієтальну ідентичність. Відповідно до цього відбувається генезис авторитету керівників органів державної влади. Оскільки, покладаючись на свої таланти і продуктивні здібності частина управлінців виконують певну суспільно значущу роль, актуалізуючи поняття "Я-керівник". Легітимність додає авторитету характер владного відношення, в якому управлінець має в своєму розпорядженні суспільно-визнане право на розпорядження, а підлеглий суспільно-визнаний обов'язком підкорятися. Проте цей процес потребує заміни бюрократичного способу управління на гуманістичний, де керівник органів державної влади має управляти на засадах відповідальності та відповідності потребам людей чи ситуацій, а не привілаям.

Література:

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1982. Т. 1: А — Г / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. — 1982. — 632 с.
2. Кінг Д. Часи і простори модерності (або кому потрібен постмодернізм?) // Глобальні Модерності / За ред. М. Фезерстоуна, С. Леша Р. Робертсона; пер. з англ. Т. Цимбала. — К.: Ніка-Центр, 2008 — 400 с.
3. Марк К. Енгельс Ф. Маніфест Комуністичної партії. — К.: Політвидав України, 1984. — 57 с.
4. Bhabha Homi K. "Race", time and the revision of modernity? // Oxford Literary Review. — 1991. — № 13. — P. 193—219.
5. Elvin Mark. A working definition of "moderniti"? // Past and Present. — 1986. — № 113 (November). — P. 209—213.
6. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Пер. з нім. В. Купліна. — К.: Четверта хвиля, 2001. — 424 с.
7. Pannwitz R. Die Krisis der europaischen Kultur // Nurnberg 1917. — S. 64.
8. Тойнбі А. Філософія культури. Становлення и развитие. — Пб.: Лань, 1988. — С. 352.
9. Лиотар Ж.Ф. Состояние постмодерна / Пер. с фр. Н.А. Шматко. — М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 1988. — С. 356.
10. Зигмунд Бауман У пошуках центру, що тримає // Глобальні Модерності / За ред. М. Фезерстоуна, С. Леша Р. Робертсона; Пер. з англ. Т. Цимбала. — К.: Ніка-Центр, 2008 — 400 с.
11. Афонін Е.А., Донченко О.А., Антоненко В.О. Психокultura України: "помаранчевий перехід" / Е.А. Афонін, О.А. Донченко, В.О. Антоненко // Соціальна психологія. — 2006. — № 4. — С. 77—93.
12. Фромм Е. Мати чи бути?: пер. з англ. / Еріх Фромм. — К.: Укр.письменник, 2010. — 222 с.

Стаття надійшла до редакції 29.06.2011 р.